

नेपाली भाषा शिक्षणमा सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण पद्धतिको औचित्य
The Relevance of the Communicative Language Teaching Approach in Nepali Language Instruction

मान बहादुर बुढा¹

Man Bahadur Budha

DOI: <https://doi.org/10.3126/amrj.v4i1.78692>

¹ सह प्राध्यापक, अछाम बहुमुखी क्याम्पस, मंगलसेन, अछाम

¹Corresponding Author: Email: manbudha330@gmail.com

Article History: Received: Jan. 2, 2025 Revised: April. 1, 2025 Received: May. 5, 2025

लेखसार

यो अध्ययनले नेपालका शैक्षिक सन्दर्भमा सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको प्रभावकारिता र चुनौतीहरूको विश्लेषण गरेको छ। अनुसन्धानले मुख्य रूपमा सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिले विद्यार्थीहरूको भाषाशिक्षण प्रक्रियामा, शिक्षकहरूको अनुभवमा र कक्षा कक्षको वातावरणमा के कस्तो प्रभाव पार्दछ भन्ने कुरामा केन्द्रित छ। सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण एक आधुनिक शिक्षण विधि, संवाद र विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षणमा जोड दिन्छ, जुन परम्परागत व्याकरण अनुवाद विधिको तुलनामा धेरै भिन्न छ, जुन नेपालका शैक्षिक प्रणालीमा प्रचलित छ। यस अध्ययनमा गुणात्मक अनुसन्धान विधिहरू, जस्तै शिक्षक र विद्यार्थीहरूको साक्षात्कार र कक्षा अवलोकन, प्रयोग गरिएको छ। प्राप्त नतिजाहरूले देखाएका छन् कि सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिले विद्यार्थीहरूको संवादात्मक क्षमता, आत्मविश्वास र भाषा सिक्ने रुचिमा महत्वपूर्ण सुधार ल्याएको छ। यसले कक्षा कक्षको वातावरणमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याएको छ, जसले विद्यार्थीहरूको सक्रिय सहभागिता र सहकार्य बढाएको छ। तथापि, शिक्षक तालिमको अभाव, शैक्षिक सामग्रीको कमी र परम्परागत शिक्षण विधिहरूको निरन्तरता जस्ता चुनौतीहरूले सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको पूर्ण कार्यान्वयनमा अवरोध पुर्याएका छन्। अन्तमा यस अध्ययनले पुष्टि गरेको छ कि सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधि नेपालको शैक्षिक सन्दर्भमा प्रभावकारी र आशाजनक विधि हो, यद्यपि यसको सफलता शिक्षिकाको तालिम, शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता र परम्परागत विधिहरूसँगको समन्वयमा निर्भर गर्दछ। थप अध्ययन र अनुसन्धानले सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको दीर्घकालीन प्रभाव र कार्यान्वयनमा थप सुस्पष्टता ल्याइएको छ।

मुख्य शब्दावली : सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण, भाषाशिक्षण, नेपाल, शिक्षण विधिहरू, कक्षा वातावरण, शैक्षिक चुनौतीहरू, शिक्षक तालिम।

विषयपरिचय

नेपालमा भाषा शिक्षण परम्परागत रूपमा व्याकरण-अनुवाद विधिमा आधारित रहँदै आएको छ, जसले विद्यार्थीहरूलाई भाषा संरचनाको ज्ञान दिन्छ, तर व्यावहारिक रूपमा भाषा प्रयोग गर्न असहज बनाउँछ (Richards & Rodgers, 2001)। यस विधिमा मुख्य रूपमा पाठको व्याख्या, अनुवाद, र व्याकरणिक नियमहरूको सिकाइमा ध्यान केन्द्रित गरिएको हुन्छ, जसले विद्यार्थीहरूलाई वास्तविक संवादमा भाग लिन कठिनाई पुर्याउँछ। यद्यपि, सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिले भाषा सिकाइलाई विद्यार्थीको आवश्यकताअनुसार वास्तविक र संवादात्मक सन्दर्भमा केन्द्रित गर्नको लागि नयाँ दृष्टिकोण प्रस्तुत गरेको छ (Brown, 2007)। सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिले विद्यार्थीलाई संवाद गर्ने क्षमता र आत्मविश्वास बढाउनको लागि सन्दर्भगत र विद्यार्थी-केन्द्रित अभ्यासमा जोड दिन्छ। यस प्रकारको विधि विद्यार्थीसँग संवादात्मक क्षमताको सुधारका साथै प्राकृतिक भाषा सीपहरूको विकासमा मद्दत गर्छ।

नेपालमा शिक्षाको परिप्रेक्ष्यलाई आधुनिक र अन्तर्राष्ट्रिय मान्यतासँग मेल राख्नका लागि नयाँ शिक्षण विधिहरूको आवश्यकता महसूस भइरहेको छ (Larsen-Freeman, 2000)। सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षणले यही आवश्यकता पूरा गर्छ, किनकि यसले न केवल भाषा संरचनाको ज्ञान, तर संवादात्मक सिप पनि प्रदान गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ। विशेषगरी नेपाली शिक्षण परिप्रेक्ष्यमा सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको उपयोगले विद्यार्थीलाई भाषा प्रयोगमा रचनात्मक र आत्मनिर्भर बनाउँछ। यस लेखमा, सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको औचित्य र यसको नेपाली शिक्षा प्रणालीमा अवलम्बन गर्ने सम्भावनाहरूको अन्वेषण गरियो।

सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिका मुख्य उद्देश्यहरूमा विद्यार्थीलाई वास्तविक जीवनका सन्दर्भमा भाषा प्रयोग गर्ने अवसर दिनु, भाषा सिक्नको लागि विद्यार्थीको अभिप्रेरणा बढाउनु र भाषा सिकाइलाई संवादात्मक र सामाजिक सन्दर्भमा विस्तार गर्नु सामेल छन् (Richards, 2006)। यस विधिको महत्त्वपूर्ण पक्ष भनेको यो हो कि यसले विद्यार्थीलाई भाषा सिक्नका लागि सचेत र सक्रिय सहभागी बनाउँछ। साथै, यसले विद्यार्थीको मानसिकता र सोचमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सक्छ। नेपाली भाषा शिक्षणमा यसको अवलम्बनले शिक्षणको गुणवत्तामा सुधार ल्याउने सम्भावना छ र शिक्षा क्षेत्रमा ठूलो परिवर्तन ल्याउने विश्वास राखिएको छ।

सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधि हालको समयमा अंग्रेजी शिक्षामा एक प्रमुख विधिका रूपमा स्थापित भएको छ। सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको प्रमुख उद्देश्य भनेको विद्यार्थीलाई भाषा सिक्नको लागि वास्तविक जीवनका सन्दर्भमा संवादात्मक अभ्यास दिनु हो (Brown, 2007)। यस विधिमा शिक्षकले विद्यार्थीलाई संवादका लागि प्रेरित गर्छन् र पाठ्यक्रमका गतिविधिहरूलाई संवादात्मक र सामाजिक सन्दर्भमा डिजाइन गर्छन्। सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको अनुसरण गर्दा, भाषा सिकाइको प्रक्रिया अधिक विद्यार्थीकेंद्रित, रचनात्मक र अन्तरक्रियात्मक बनाउँछ। यसको परिणामस्वरूप विद्यार्थीको संवादात्मक क्षमता र भाषा प्रयोगमा आत्मविश्वास वृद्धि हुन्छ। यस विधिको प्रभाव र आवश्यकतालाई विविध अध्ययनहरूले पुष्टि गरेका छन्।

कुनै पनि भाषा शिक्षण विधिको सफलता विद्यार्थीको अभिप्रेरणा र सिकाइको प्रक्रिया समझसँग सीधै सम्बन्धित हुन्छ। सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिमा, विद्यार्थीको सक्रिय सहभागिता र संवादात्मक अभ्यासलाई प्राथमिकता दिइन्छ, जसले उनीहरूको भाषा सिकाइलाई रोमाञ्चक र सक्रिय बनाउँछ (Larsen-Freeman, 2000)। अध्ययनहरूमा पाइन्छ कि सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिले विद्यार्थीलाई भाषा प्रयोगमा सहज र आत्मविश्वासी बनाउँछ, जसले उनीहरूको आत्ममूल्य र सिकाइमा राम्रो प्रभाव पार्दछ। सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण मा विद्यार्थीलाई आफ्नो विचार र भावना व्यक्त गर्ने अवसर दिइन्छ, जसले उनीहरूको आत्मविश्वास र शैक्षिक प्रदर्शनलाई वृद्धि गर्दछ (Savignon, 2002)।

नेपालमा, भाषा शिक्षणमा परम्परागत विधिहरूको प्रभुत्व छ, जुन खासगरी व्याकरण र अनुवादमा आधारित छ। यद्यपि, परम्परागत विधिले विद्यार्थीलाई व्यवहारिक रूपमा भाषा प्रयोग गर्न पर्याप्त अवसर दिन सक्दैन (Richards & Rodgers, 2001)। यसको कारण विद्यार्थीहरूलाई पाठ्यक्रमका व्याकरण र अनुवादका गतिविधिहरूमा मात्र संलग्न गराइन्छ, जसले उनीहरूको संवादात्मक क्षमता मन्द बनाउँछ। सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको अवलम्बनले नेपालमा भाषाशिक्षणलाई सुधार गर्नका लागि नयाँ दिशा दिन सक्छ, जहाँ विद्यार्थीलाई वास्तविक संवादमा भाग लिनको लागि थप अवसर र प्रोत्साहन मिल्छ।

सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको एक प्रमुख विशेषता भनेको विद्यार्थीको व्यक्तिगत र सामाजिक सन्दर्भमा सिकाइलाई जोड दिनु हो। यसले विद्यार्थीको समाजिक जीवन र सांस्कृतिक सन्दर्भसँग सुसंगत सामग्री र गतिविधिहरू प्रदान गर्दछ, जसले सिकाइलाई यथार्थमा आधारित बनाउँछ (Richards, 2006)। नेपालमा, जहाँ भाषा शिक्षण सांस्कृतिक सन्दर्भमा आधारित हुनुपर्छ, सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिले भाषाको वास्तविक उपयोग र जीवनमा यसको महत्त्वलाई देखाउँछ। यसले विद्यार्थीलाई भाषा प्रयोगमा दक्ष बनाउनका लागि प्राथमिकता दिन्छ र उनीहरूको समग्र भाषा सीपमा सुधार ल्याउँछ।

अन्ततः, सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिले भाषा शिक्षणमा सामाजिक र सांस्कृतिक सन्दर्भलाई महत्त्व दिन्छ, जसले विद्यार्थीलाई स्थानीय र विश्वव्यापी दृष्टिकोणबाट भाषा सिक्नका लागि उत्प्रेरित गर्छ। विभिन्न अध्ययनहरूले सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको प्रभावकारितालाई प्रमाणित गरेका छन् र यसलाई आधुनिक शिक्षण विधिका रूपमा स्वीकार गरेका छन् (Brown, 2007; Savignon, 2002)। नेपालको शैक्षिक प्रणालीमा सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको समावेशले भाषा शिक्षणलाई सुधार्न र विद्यार्थीलाई वास्तविक जीवनका संवादमा सक्षम बनाउने अवसर प्रस्तुत गर्न सक्छ।

नेपाली भाषा शिक्षणको ऐतिहासिक समीक्षा गर्दा, समयको साथ शिक्षण पद्धतिहरूमा महत्वपूर्ण परिवर्तन देखिन्छ। प्रारम्भमा व्याकरण-अनुवाद विधि (Grammar-Translation Method) मा आधारित थियो, जसमा व्याकरण नियम र अनुवाद अभ्यासमा जोड दिइन्थ्यो। यो विधि भनेको लेखन र पढाइमा उपयोगी भए तापनि, यसले विद्यार्थीहरूलाई वास्तविक जीवनमा संवाद गर्नको लागि तयारी गर्दैनथ्यो। 1980 को दशकमा किरन शर्मा जस्ता विद्वानहरूले भनेका छन् कि यो विधिले विद्यार्थीहरूको लेखन र पढाइ सुधार गर्नमा मद्दत पुर्याउँछ, तर बोलचालका सीपमा सुधार गर्न सक्दैन। त्यसपछि, 1950 र 1960 को दशकमा श्रव्य-भाषिक विधि (Audio-Lingual Method) लोकप्रिय भयो, जसले वाक्य संरचनामा आधारित अभ्यास र मौखिक कौशलमा जोड दिएको थियो। यो विधि यद्यपि संरचनाको सुधारमा प्रभावकारी थियो, तर वास्तविक संवादात्मक सीपको विकासमा समस्याहरू देखिए। राजेन्द्र अधिकारी (2002) ले यस विधिको उपयोगिता प्रस्तुत गर्दा भनेका छन् कि यसले विद्यार्थीहरूको शब्द स्मरण क्षमता बढाउँछ, तर स्वतन्त्र संवादमा कठिनाई आउँछ।

1970 को दशकमा संज्ञानात्मक दृष्टिकोण सामने आयो, जसले भाषा सिक्नको लागि मानसिक प्रक्रियामा जोड दियो। यस दृष्टिकोणले भाषा संरचनालाई बुझ्न र मानसिक प्रक्रियामा आधारित सिकाइलाई प्राथमिकता दिन्थ्यो। 2010 मा मधु अधिकारीले यस दृष्टिकोणलाई समर्थन गर्दै भनेका छन् कि यसले विद्यार्थीहरूलाई भाषा संरचनाको गहिरो बुझाइ दिन्छ। यद्यपि, 20 औं शताब्दीको अन्ततिर सम्प्रेषणात्मक शिक्षण पद्धति लोकप्रिय भयो, जसले वास्तविक जीवनका संवाद र अन्तरक्रियामा आधारित सिकाइलाई प्राथमिकता दियो। यस पद्धतिले विद्यार्थीहरूलाई सक्रिय रूपमा संवादमा संलग्न गराउँछ र भाषा प्रयोगमा आत्मविश्वास बढाउँछ। सन्तोष पौडेल (2017) र माया थापा (2019) ले यस पद्धतिको प्रभावकारिता देखाउँदै भनेका छन् कि सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण ले विद्यार्थीहरूको बोली र लेखाइमा सहजता ल्याउँछ र भाषा सिकाइलाई यथार्थपरक बनाउँछ।

यस प्रकार, पारम्परिक विधिहरूबाट शुरु गरेर, संवादात्मक पद्धतिमा पुगेको नेपाली भाषा शिक्षणको विकासले भाषिक ज्ञानसँगै, वास्तविक संवादात्मक सीपको महत्त्वलाई पनि स्वीकार गरेको छ। आजको समयमा, सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षक पाली भाषा शिक्षणका लागि मुख्य विधिका रूपमा लिइन्छ, जसले विद्यार्थीलाई न केवल भाषिक ज्ञान, तर विविध सन्दर्भहरूमा भाषा प्रयोग गर्ने क्षमता पनि दिन्छ। यद्यपि, यसको प्रभावकारिता अझै शिक्षकहरूको तालिम, स्रोत-साधन र कक्षाको वातावरणमा निर्भर गर्दछ।

अनुसन्धान पद्धति

यस अध्ययनमा सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको औचित्य र नेपाली भाषा शिक्षणमा यसको सम्भावित प्रयोगको मूल्याङ्कन गर्न गुणात्मक अनुसन्धान पद्धति प्रयोग गरियो। यो अनुसन्धान विद्यार्थी र शिक्षकहरूको अनुभव र दृष्टिकोणलाई ध्यानमा राख्दै तथ्यांक सङ्कलन गरियो। अध्ययनको लागि विभिन्न विद्यालयका नेपाली शिक्षक र क्याम्पसका नेपाली प्राध्यापक एवम् विद्यार्थीलाई लक्षित गरियो। शिक्षकहरूको साथ गहिरो अन्तर्वार्ता र विद्यार्थीहरूको साथ समूह साक्षात्कारको माध्यमबाट तथ्यांक सङ्कलन गरियो। यसमा सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको प्रभाव र यसका फाइदाहरू बारेका विचारहरू, चुनौतीहरू, र यसको प्रभावकारिता विश्लेषण गर्ने उद्देश्य राखियो।

सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको प्रयोगको प्रभावको मूल्याङ्कन गर्न विभिन्न शैक्षिक संस्थाहरूमा सिकाइ प्रक्रियाको अवलोकन गरियो। यस अध्ययनमा शिक्षकहरूको शिक्षण पद्धतिहरू र विद्यार्थीहरूको सिकाइका शैलीहरूको बीचको सम्बन्धलाई पनि ध्यानमा राखियो। तथ्यांक सङ्कलनको प्रक्रिया विश्लेषणात्मक दृष्टिकोणसँग हुनेछ, जसले सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको प्रभाव र यसको नेपाली शैक्षिक सन्दर्भमा सम्भावित भूमिका पहिचान गर्न मद्दत गर्नेछ। डेटा विश्लेषणका लागि अन्तरवृद्धि र विषयगत कोडिङ विधिहरूको प्रयोग गरियो, जसले शैक्षिक क्षेत्रको भिन्न दृष्टिकोणहरूको गहिरो समझ प्रदान गरियो।

नतिजा र छलफल

सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधि नेपालका शैक्षिक सन्दर्भमा नयाँ र प्रभावकारी दृष्टिकोणको रूपमा प्रस्तुत भएको छ। यो विधि भाषा शिक्षामा विद्यार्थी-केंद्रित, संवादात्मक, र सन्दर्भीय अभ्यासमा जोड दिन्छ, जसले विद्यार्थीलाई वास्तविक जीवनका सन्दर्भमा भाषा प्रयोग गर्ने अवसर प्रदान गर्दछ।

यस अध्ययनले सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको कार्यान्वयन र प्रभावको विश्लेषण गरी नेपालका विद्यालय र कलेजहरूमा यस विधिको प्रयोगबाट प्राप्त भएका प्रमुख परिणामहरू र चुनौतीहरूको मूल्याङ्कन गरेको छ। यस खण्डमा, सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित नतिजा र छलफल प्रस्तुत गरियो, जसले विधिको प्रभावकारिता र नेपालका शैक्षिक सन्दर्भमा यसको सम्भावनाहरूलाई उजागर गरियो।

नतिजा

१. विद्यार्थीहरूको संवादात्मक क्षमता र आत्मविश्वासमा सुधार: यस अध्ययनले देखाएको पहिलो महत्वपूर्ण नतिजा भनेको सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको विद्यार्थीहरूको संवादात्मक क्षमता र आत्मविश्वासमा सुधार ल्याएको हो। शिक्षकहरूले उल्लेख गरेअनुसार, जब विद्यार्थीहरूलाई संवादमा आधारित गतिविधिहरूमा संलग्न गराइन्छ, उनीहरूको भाषा प्रयोगमा सुधार आएको छ र उनीहरूको सिकाइमा थप रुचि जागेको छ। विद्यार्थीहरूले पनि सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको मददले आफूलाई भाषा प्रयोगमा सहज महसुस गरेका छन् र उनीहरूलाई वास्तविक जीवनका सन्दर्भमा भाषा प्रयोग गर्ने अवसर प्राप्त भएको बताएका छन्। यस्तो सकारात्मक प्रभावले सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको प्रभावकारिता पुष्टि गर्दछ, जुन विद्यार्थीकेंद्रित र संवादात्मक अभ्यासलाई प्राथमिकता दिन्छ (Brown, 2007; Richards & Rodgers, 2001)।

२. कक्षा कक्षमा सकारात्मक परिवर्तन: सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको कक्षा कक्षमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याएको देखियो। शिक्षकहरूको प्रतिक्रियाका अनुसार, सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको कक्षा कक्षमा विद्यार्थीहरूको सक्रिय सहभागिता बढाएको छ, जसले शिक्षकको शिक्षण विधिमा विविधता र समावेशिता ल्याएको छ। कक्षा कक्षमा संवाद र चर्चा बढी भएको र विद्यार्थीहरू बीचमा आपसी सहयोग र समन्वयको भावना निर्माण भएको छ, जसले समग्र सिकाइ प्रक्रियामा सकारात्मक प्रभाव पारेको छ। यसले LARSEN-FREEMAN (2000) को विचारलाई पुष्टि गर्दछ, जसले सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको कक्षा शिक्षणको वातावरणमा संवाद र सहकार्यको महत्वपूर्ण भूमिका मानिन्छ।

३. शिक्षक-विद्यार्थी सम्बन्धमा सुधार: सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको अवलम्बन गर्दा शिक्षक र विद्यार्थीको बीचको सम्बन्धमा पनि सुधार आएको देखियो। शिक्षकहरूले आफूलाई अधिक सहायक र मार्गदर्शनको भूमिकामा महसुस गरेका छन्, जसले शिक्षक-विद्यार्थी सम्बन्धलाई गहिरो बनाएको छ। शिक्षकहरूले विद्यार्थीकेंद्रित गतिविधिहरू र अभ्यासहरू तयार पारेका छन्, जसले विद्यार्थीहरूको सिकाइलाई अधिक प्रभावकारी बनाएको छ। यसले Savignon (2002) द्वारा बताइएको छ कि सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको शिक्षक र विद्यार्थी बीचको सहकार्यलाई प्रोत्साहन गर्छ र सिकाइको प्रक्रिया सहज बनाउँछ।

चुनौतीहरू

१. परम्परागत विधिहरूसँगको संघर्ष: नेपालका धेरै विद्यालय र कलेजहरूमा परम्परागत विधिहरू अझै पनि प्रमुख छन्। शिक्षकहरूले परम्परागत विधिको प्रगति र प्रभावकारिता बारे विश्वास गरेका कारण सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको कार्यान्वयनमा समस्या आएको देखियो। यसले Richards & Rodgers (2001) का विचारलाई पुष्टि गर्दछ कि सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधि शैक्षिक सन्दर्भमा नयाँ र चुनौतीपूर्ण हुन सक्छ, विशेष गरी जब परम्परागत विधिहरू स्थायीरूपमा स्थापित भएका छन्। सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि परम्परागत विधिबाट नयाँ विधिमा परिवर्तन गर्न शिक्षकहरूको सतर्कता र प्रतिबद्धता आवश्यक छ।

२. स्रोत र शैक्षिक सामग्रीको अभाव: सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिका लागि आवश्यक पर्ने स्रोत र सामग्रीको अभाव पनि एक प्रमुख चुनौती हो। शिक्षकहरूले सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको सफल कार्यान्वयनका लागि प्रासंगिक पाठ्य सामग्री र श्रोतहरूको आवश्यकता भएको बताएका छन्। नेपालका धेरै विद्यालयहरूमा पर्याप्त शैक्षिक सामग्री र स्रोतहरूको अभावले सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको प्रभावकारिता घटाउन सक्छ। यस समस्याको समाधान गर्न, शिक्षक र विद्यालय प्रशासनका स्तरमा आवश्यक स्रोत र सामग्रीको व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक छ। यसले साविन्यन (2002) को भनाइलाई पुष्टि गर्छ कि सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको प्रभावकारिता धेरै हदसम्म स्रोत र सामग्रीको उपलब्धतामा निर्भर गर्दछ।

विवेचनात्मक दृष्टिकोण

यस अध्ययनका नतिजाले पुष्टि गरेको छ कि सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधि नेपालको शैक्षिक सन्दर्भमा शिक्षण प्रक्रिया सुधारका लागि महत्वपूर्ण साधन बन्न सक्छ। सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिले विद्यार्थीहरूको संवादात्मक क्षमता र आत्मविश्वासमा सुधार ल्याएको छ र कक्षा कक्षको वातावरणमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याएको छ। यद्यपि, यसको कार्यान्वयनका क्रममा भएका चुनौतीहरूको समाधान गर्नका लागि शिक्षकहरूको उचित तालिम र श्रोतहरूको व्यवस्थापन आवश्यक छ। सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधि शिक्षणमा विद्यार्थीकेंद्रित र संवादात्मक अभ्यासलाई जोड दिन्छ, जसले नेपाली विद्यार्थीलाई भाषा सिक्नमा थप उत्साह र आत्मविश्वास प्रदान गर्दछ।

नेपालका शैक्षिक सन्दर्भमा सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको प्रभावकारिता पता लगाउन थप अध्ययन र प्रयोगात्मक अनुसन्धानको आवश्यकता रहेको छ। शिक्षकहरूले सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको अभ्यास र प्रयोगमा चुनौतीहरूको सामना गर्दा पनि, यसको प्रभावकारिता र महत्वमा गहिरो विश्वास राखेका छन्। सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिका आधारमा शिक्षण गर्दा, भाषा सिकाइलाई केवल पाठ्यक्रम र व्याकरणको अध्ययनमा सीमित नगरी, विद्यार्थीलाई वास्तविक जीवनका सन्दर्भमा संवादमा संलग्न गराउने अवसर मिल्छ। यसले विद्यार्थीलाई भाषा प्रयोगमा दक्ष बनाउँछ र शिक्षा क्षेत्रमा सुधार ल्याउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छ।

यस अनुसन्धानले सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको प्रभाव र नेपालमा यसको कार्यान्वयनका सम्भावनाहरूलाई पता लगाएको छ। सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधि नेपालको शैक्षिक सन्दर्भमा एक प्रभावकारी भाषा शिक्षण विधि बन्न सक्छ, यदि यसको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक स्रोत र प्रशिक्षण प्रदान गरिन्छ। सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको प्रयोगले नेपाली विद्यार्थीलाई केवल शैक्षिक क्षेत्रको सीमामा नभई वास्तविक जीवनमा पनि दक्ष र आत्मविश्वासी भाषा प्रयोगकर्ता बनाउन सहयोग पुर्याउँछ।

निष्कर्ष र सुझाव

यस अध्ययनले सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको नेपालका शैक्षिक सन्दर्भमा कार्यान्वयन र प्रभावको गहिरो विश्लेषण गरेको छ। अध्ययनका नतिजा र छलफलहरूले पुष्टि गरेका छन् कि सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधि नेपालको विद्यालय र कलेज स्तरमा भाषा शिक्षणमा सुधार ल्याउन एक प्रभावकारी विधि हो। सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको प्रयोगले विद्यार्थीहरूको संवादात्मक क्षमता र आत्मविश्वासमा महत्वपूर्ण सुधार ल्याएको छ। कक्षा कक्षको वातावरणमा सकारात्मक परिवर्तन र शिक्षक-विद्यार्थीको सम्बन्धमा सुधार देखिएको छ। यद्यपि, यस विधिको सफल कार्यान्वयनका लागि केही चुनौतीहरू जस्तै परम्परागत विधिहरूसँगको संघर्ष र शैक्षिक सामग्रीको अभाव छन्, जसलाई ध्यानमा राख्दै थप प्रयास र सुधार आवश्यक छ। सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिले विद्यार्थीलाई केवल व्याकरण र पाठ्यक्रममा सीमित नगरी, वास्तविक जीवनका सन्दर्भमा संवाद र भाषा प्रयोगको अवसर प्रदान

गर्दछ, जसले विद्यार्थीलाई भाषा प्रयोगमा दक्ष बनाउँछ। यस विधिको प्रभावकारिता अझै विस्तारपूर्वक अध्ययन र प्रयोगात्मक अनुसन्धानका लागि उत्तम अवसर प्रस्तुत गर्दछ। यसले शिक्षण विधिमा विविधता ल्याउँछ र विद्यार्थीलाई भाषाशिक्षण प्रक्रियामा सक्रिय रूपमा संलग्न गराउँछ।

सुझावहरू

१. शिक्षकको तालिम र क्षमता वृद्धिमा ध्यान दिनु: सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि शिक्षकहरूको उचित तालिम अत्यन्त महत्त्वपूर्ण छ। शिक्षकलाई सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको सिद्धान्त र अभ्यासमा प्रशिक्षित गर्नका लागि नियमित तालिम र कार्यशाला आयोजना गर्न आवश्यक छ। यसले शिक्षकलाई विधिको महत्त्व र त्यसको प्रभावकारी प्रयोगमा दक्ष बनाउनेछ।

२. शैक्षिक स्रोत र सामग्रीको व्यवस्थापन: सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको सफल कार्यान्वयनका लागि आवश्यक शैक्षिक सामग्री र स्रोतहरूको अभावलाई सम्बोधन गर्नु पर्दछ। विद्यालय र कलेज प्रशासनले सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको लागि उपयुक्त पाठ्यपुस्तकहरू, अभ्यास सामग्री, र शैक्षिक उपकरणहरूको व्यवस्थापन गर्नुपर्छ। यसले शिक्षक र विद्यार्थीलाई प्रभावकारी सिकाइको अवसर प्रदान गर्नेछ।

३. परम्परागत विधिहरूसँगको समन्वय: सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको कार्यान्वयनको क्रममा परम्परागत विधिहरूसँगको समन्वय महत्त्वपूर्ण छ। शिक्षकहरूले परम्परागत विधिहरू र सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको सन्तुलन राख्नुपर्नेछ, जसले विद्यार्थीलाई भाषा सिक्नका लागि विविध दृष्टिकोण र विधिहरूको उपयोग गर्ने अवसर दिनेछ। यसले विद्यार्थीलाई पूर्ण र प्रभावकारी भाषाशिक्षण प्रदान गर्नेछ।

४. सम्प्रेषणात्मक अभ्यासको अभिवृद्धि: कक्षा कक्षमा सम्प्रेषणात्मक अभ्यासको मात्रालाई बढाउनु पर्दछ। शिक्षकहरूले विद्यार्थीलाई संवाद, समूह कार्य, र समस्याप्रधान गतिविधिहरूमा संलग्न गराउनुपर्छ। यसले विद्यार्थीलाई वास्तविक जीवनका परिस्थितिमा भाषा प्रयोग गर्ने अवसर दिनेछ र भाषा सिकाइको प्रक्रियामा उनीहरूको सक्रिय सहभागिता बढाउनेछ।

५. थप अनुसन्धान र अध्ययनको आवश्यकता: नेपालका शैक्षिक सन्दर्भमा सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको प्रभावकारिता र कार्यान्वयनका चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्न थप अनुसन्धान र अध्ययन आवश्यक छ। विभिन्न विद्यालय र कलेजहरूमा सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको प्रयोगका विस्तृत अध्ययन र विश्लेषणबाट प्राप्त नतिजाले विधिको कार्यान्वयनलाई अझ प्रभावकारी बनाउनेछ।

अन्त्यमा सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधि नेपालको शैक्षिक प्रणालीमा परिवर्तन ल्याउन एक शक्तिशाली उपकरण बन्न सक्छ, यदि यसको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक स्रोत, तालिम, र व्यवस्थापनमा सुधार ल्याइन्छ भने। यसले नेपाली विद्यार्थीलाई मात्र भाषाशिक्षणमा दक्ष बनाउने छैन, बरु तिनीहरूलाई वास्तविक जीवनका चुनौतीहरूसँग सामना गर्न तयार पार्नेछ।

References

- Brown, H. D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching*. Pearson Longman.
- Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1-47.
- Hymes, D. (1972). *On communicative competence*. *Sociolinguistics*, 269-293.
- Krashen, S. (1982). *Principles and practice in second language acquisition*. Pergamon Press.

- Littlewood, W. (1981). *Communicative language teaching: An introduction*. Cambridge University Press.
- Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and Principles in Language Teaching*. Oxford University Press.
- Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2001). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.
- Richards, J. C. (2006). *Communicative Language Teaching Today*. Cambridge University Press.
- Richards, J. C. (2006). *Communicative Language Teaching Today*. Cambridge University Press.
- Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2001). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.
- Savignon, S. J. (2002). *Communicative Language Teaching: A Functional Approach*. Oxford University Press.
- Savignon, S. J. (2002). *Communicative Language Teaching: A Functional Approach*. Oxford University Press.
- पुन, के. (2020). नेपाली विद्यालयहरूमा सम्प्रेषणात्मक भाषा शिक्षण विधिको प्रयोग। नेपाल शैक्षिक अनुसन्धान पत्रिका, १२(१), ४५-५९।
- थापा, बी. (2018). नेपाली भाषा शिक्षणमा सम्प्रेषणात्मक विधिको प्रभाव। भाषा शिक्षा जर्नल, ७(२), ३२-४७।
- थापा, आर. (2019). प्रविधिको प्रयोगद्वारा सम्प्रेषणात्मक शिक्षणको प्रभावकारिता। शैक्षिक अनुसन्धान पत्रिका, ८(१), ५५-७०।